

Μία ασύλληπτη κλοπή

Η επιτυχής έκβαση της ναυμαχίας στο Αμπουκίρ (Αύγουστος 1798) και η ήττα του Ναπολέοντα ώθησε την Οθωμανική αυτοκρατορία να υποστηρίξει θερμά μια συμμαχία με την Μ. Βρετανία, αποσκοπώντας στην προστασία των κυριαρχικών δικαιωμάτων και εδαφών της από τον κίνδυνο του γαλλικού επεκτατισμού. Η στήριξη αυτής της πολιτικής ιδεολογίας εδραιώθηκε με την εγκατάσταση Βρετανών πρεσβευτών σε καίρια αστικά κέντρα των εδαφών της. Έτσι το 1799, ο Thomas Bruce (κόμης του Έλγιν) τοποθετήθηκε πρεσβευτής της Βρετανίας στην Υψηλή Πύλη (Κωνσταντινούπολη). Ο Έλγιν, με τη στήριξη της βρετανικής κυβέρνησης, επεδίωξε να περατώσει ένα μεγαλόπνοο έργο αποτύπωσης και κατασκευής εκμαγείων των αρχαίων ιστορικών καταλοίπων της πόλης των Αθηνών. Για το σκοπό αυτό προσέλαβε, μετά από μια αποτυχημένη προσπάθεια να προσεγγίσει τον διάσημο βρετανό ζωγράφο J. M. Turner, τους ζωγράφους William Richard Hamilton και Giovanni Batista Lusieri.

Από τις πρώτες κιόλας ημέρες της άφιξης των Hamilton και Lusieri στην Αθήνα έγινε αντιληπτό το δυσεπίτευκτο έργο της αποστολής:

Lusieri: Με τους ελάχιστους εργάτες που έχουμε και χωρίς τον απαραίτητο εξοπλισμό, δε θα καταφέρουμε να τελειώσουμε το έργο στο χρονικό διάστημα που μας δόθηκε.

Ο Hamilton αναστέναζε: Και να ήταν μόνο η έλλειψη ανυψωτικών μηχανισμών και εργατικού δυναμικού! Δυστυχώς, ούτε καν εμπιστοσύνη δεν μπορούμε να έχουμε ανάμεσά μας. Πού ξέρουμε ότι αυτός ο Elgin δε μας εξαπατά;. Και αλήθεια, γιατί δε μας δείχνει εκείνο το έγγραφο άδειας εργασιών;

Ωστόσο καμία δυσκολία δεν ήταν ανυπέρβλητη για τον Βρετανό πρεσβευτή:

Elgin: Τι συζητάτε εδώ εσείς οι δύο; Τελειώνετε γρήγορα τις εργασίες σας και μην χασομεράτε. Αν με ικανοποιήσετε, θα είμαι επιεικής μαζί σας και θα σας πληρώσω το μερίδιο που δικαιωματικά σας ανήκει. Προς το παρόν διαθέτω μεγάλη οικονομική επιφάνεια και αν επιθυμείτε μπορώ να προσλάβω επιπλέον εργατικό δυναμικό, αλλά φυσικά θα μειωθούν οι μισθοί σας.

Lusieri: Όχι κύριε. Εμείς δεν ζητήσαμε τίποτα τέτοιο. Απλά αναρωτιόμασταν εάν πράγματι η οθωμανική διοίκηση σας έδωσε αυτά τα έγγραφα άδειας εργασιών.

Elgin: Μα τι ανόητη ερώτηση είναι αυτή; Σαφώς και το έχω. Μου το έδωσε ένας οθωμανός ηγέτης. Και δε θα το συζητήσω άλλο. Στη δουλειά σας.

Οι οθωμανικές συνειδήσεις σε τέτοιους καιρούς δύσκολα μπορούσαν να αντισταθούν στα ωραία “δώρα” που τους πρόσφερε ένας λόρδος. Βέβαια αυτό δεν ήταν αρκετό. Η επιχείρηση του Έλγιν στηρίχθηκε σε ένα έγγραφο άδειας εργασιών, που του προσφέρθηκε από κάποιον οθωμανό ηγέτη μετά τις πολλές δωροδοκίες του Έλγιν σε αυτόν, το οποίο ωστόσο δεν ίσχυε και στις ευνοϊκές πολιτικές συγκυρίες που απέρρεαν από την νίκη του Βρετανού λόρδου Νέλσον στο Αμπουκίρ. Ποια ήταν όμως η ανομολόγητη πρόθεση του Έλγιν με τη μεταφορά επιφανών μνημείων από την Ελλάδα στο Λονδίνο;

Ο Έλγιν υπήρξε ένας ανελέητα φιλοχρήματος και υπερβολικά πλεονέκτης άνθρωπος. Σκοπός της συγκρότησης της συλλογής του ήταν να τη χρησιμοποιήσει για την αισθητική

αναβάθμιση του πύργου Broohall της Σκωτίας, όπως γράφει στον Lusieri:

Elgin: Θέλω να έχω πραγματικά δείγματα από κάθε αντικείμενο ή αρχιτεκτονικό κόσμημα, από κάθε γείσο, από κάθε ζωφόρο, από κάθε κιονόκρανο, από τις διακοσμήσεις των οροφών, τους ραβδωτούς κίονες και όσο γίνεται περισσότερα. Πρέπει να δείτε τα σχέδια του σπιτιού μου στη Σκωτία. Με απασχολεί η διαρρύθμιση της οικοδομής. Σκέφτομαι να τοποθετήσω με εντυπωσιακό και όμορφο τρόπο τα αντικείμενα που θα συγκεντρώσετε για μένα. Τα σχέδια προβλέπουν τη διακόσμηση της μεγάλης αίθουσας με κίονες. Πρέπει να συγκεντρωθούν όσο το δυνατόν περισσότερα μάρμαρα. Έχω και άλλους χώρους που τα χρειάζονται. Δεν είναι ανάγκη, νομίζω, να σας υπενθυμίσω τη σημασία των μαρμάρων και των ιστορικών αντικείμενων.

Σε ένα γράμμα του στον λόρδο Keith, αρχιναύαρχο της Μεσογείου:

Elgin: να διατεθεί ένα πλοίο για να μεταφέρει στη Βρετανία την ήδη τεμαχισμένη πρόσταση των Καρυάτιδων του Ερεχθείου. Ούτε καν ο Βοναπάρτης δεν έχει αποκτήσει παρόμοιο αντικείμενο από όλες τις κλοπές του στην Ιταλία. Με την μεταφορά των Καρυάτιδων και γενικότερα των έργων του Παρθενώνα στην Αγγλία προσφέρεται σημαντική υπηρεσία στις καλές τέχνες της.

Keith: Να με συγχωρείς, αλλά άλλο πλοίο δεν μπορώ να σου διαθέσω.

Ευτυχώς ο λόρδος Keith δεν μπόρεσε να στείλει άλλο ένα πλοίο της ντροπής. Έτσι το καλοκαίρι του 1801 ο Έλγιν εξασφάλισε το περίφημο φερμάκι από τις τουρκικές αρχές των Αθηνών.

Το 1816 στην Εξεταστική Επιτροπή της Βουλής των Κοινοτήτων ο Έλγιν αρνήθηκε να παραδώσει το έγγραφο – μεταφρασμένο στο μεταξύ μόνο στα ιταλικά, ενώ ο αιδεσιμώτατος Hunt κατέθεσε από μνήμης ολόκληρο το φερμάκι, το οποίο του είχε παραδοθεί πριν από 14 χρόνια. Και η εξεταστική επιτροπή βέβαια το δέχθηκε ως έγκυρο και ειλικρινές! Το φερμάκι λοιπόν του Hunt διέτασσε:

Hunt: Είναι επιθυμία μας μόλις λάβετε την επιστολή αυτή, επιμελώς να συμμορφωθείτε προς τις υποδείξεις του προαναφερθέντος πρέσβη, καθ' όσον χρονικό διάστημα οι προαναφερθέντες πέντε καλλιτέχνες που διαμένουν σ' αυτό τον τόπο θα εξακολουθούν να εισέρχονται και να εξέρχονται από την Ακρόπολη των Αθηνών, η οποία είναι ο τόπος της παρατηρήσεως ή να κατασκευάζουν σκαλωσιές γύρω από τον αρχαίο Ναό των ειδώλων ή να κατασκευάζουν εκμαγεία από κιμωλία ή γύψο των προαναφερθέντων διακοσμητικών στοιχείων και αναγλύφων, ή να μετρούν τα θραύσματα και υπολείμματα άλλων ερειπίων, ή να ανασκάπτουν, όταν το θεωρούν απαραίτητο, τα θεμέλια αναζητώντας επιγραφές ανάμεσα στα ερείπια. Να μην παρενοχληθούν από τα προαναφερθέντα δισδαρή ούτε από άλλα πρόσωπα. Ούτε και από εσάς στους οποίους απευθύνεται αυτή η επιστολή – και να μην αναμιχθεί κανείς με τι σκαλωσιές τους ή με τα σύνεργά τους ούτε να τους παρεμποδίσει να πάρουν οποιαδήποτε κομμάτια πέτρας με επιγραφές

και ανάγλυφα.

Το φερμάνι υπογράφεται με σφραγιστόλιθο από τον Σεγκέρ Αβδουλάχ Καϊμακάμη, αναπληρωτή του Μεγάλου Βεζίρη. Πουθενά στο κείμενο δεν υπάρχει φράση που να επέτρεπε στα συνεργεία του Έλγιν να μεταφέρουν τμήματα των μνημείων στην Αγγλία. Στα αρχεία μάλιστα του βρετανικού Υπουργείου Εξωτερικών υπάρχει έγγραφο τουρκικό διάβημα διαμαρτυρίας του 1805 για την αρπαγή των γλυπτών και τη μεταφορά τους στην Αγγλία. Εξάλλου, σε μια επιστολή του Έλγιν προς τον Άγγλο Πρωθυπουργό Spencer Perceval το 1811 δεν υπάρχει πουθενά αναφορά σε έγγραφη άδεια εξαγωγής των γλυπτών. Ο ισχυρισμός όμως της ύπαρξης του υποτιθέμενου φερμανιού ανατρέπεται και από το γεγονός ότι ο Παρθενώνας την εποχή εκείνη αποτελούσε μουσουλμανικό τέμενος (τζαμί) και απαγορευόταν δια νόμου η οποιαδήποτε προσβολή δημοσίου κτιρίου, ακόμα και αυτή της υφαρπαγής αρχιτεκτονικών τμημάτων του. Η απαγωγή συνεπώς των γλυπτών έγινε με την άγνοια των αρχών της Κωνσταντινούπολης. Για την απόκτησή τους ο Έλγιν χρησιμοποίησε την προφορική διάδοση ενός υποτιθέμενου φερμανιού το οποίο είχε μεταφέρει ο Hunt και νομιμοποιούσε την αφαίρεση των γλυπτών – μολονότι τα φερμάνια επιδίδονταν μόνο από ειδικό ταχυδρόμο ή πλοίαρχο οθωμανικού караβιού. Το άλλο μέσο του Έλγιν ήταν η δωροδοκία. Μόνο για δώρα προς τις τουρκικές αρχές της Αθήνας δαπανήθηκαν 21.902 λίρες, το ένα τρίτο περίπου των συνολικών εξόδων του Έλγιν για την ολοκλήρωση της ληστρικής του επιδρομής στην Ακρόπολη.

Elgin: Ο Παρθενώνας αποτελεί οθωμανικό τζαμί και δεν έχω το δικαίωμα να πειράζω κάποιο τμήμα του. Αντίθετα, αν χρησιμοποιούσα ένα υποτιθέμενο φερμάνι που νομιμοποιούσε την αφαίρεση των γλυπτών, ή αν δωροδοκούσα τις τουρκικές αρχές της Αθήνας, τότε θα μπορούσα να πάρω τμήματα από την Ακρόπολη.

Έτσι και έκανε.

Η καταστροφική λεηλασία του μνημείου άρχισε το 1801. Ο δισδάρης της Ακρόπολης, ο Πρόκριτος, βλέποντας τους λίθους του ναού να κατακρημνίζονται από το 300μελές συνεργείο του Έλγιν και τα θρυμματισμένα κομμάτια μιας μετόπης να διασκορπίζονται, επιχείρησε να ματαιώσει την προσπάθεια των Άγγλων.

Πρόκριτος: Σας παρακαλώ μην παίρνετε τα μάρμαρα από τον τόπο στον οποίο έζησαν, ήκμασαν, από τον τόπο στον οποίο ανήκουν. Δε βλέπετε πως τα καταστρέφετε, κατακρημνίζοντας, διασκορπίζοντας και θρυμματίζοντάς τα. Ε; Πού τους πάτε τους θεούς που δόξασαν την Αρχαία Αθήνα. Μην τους βάζετε μέσα σε αυτά τα μικρά υγρά κιβώτια. Χάνουν την αίγλη τους. Γιατί; Γιατί λεηλατείτε τον Παρθενώνα, το Ερέχθειο, το ναό της Απτέρου Νίκης; Τι σας έκαναν; Μη! Τουλάχιστον επιστρέψτε τα! Όποτε θέλετε! Αλλά επιστρέψτε τα! Πρέπει να πεθάνουν στον τόπο τους!

Και πέθανε, μαζί του και η ελπίδα για επιστροφή των μαρμάρων. Τα πρώτα κιβώτια με τα γλυπτά φορτώθηκαν στο ιδιωτικό πλοιάριο του Έλγιν “Μέντωρ”, στον Πειραιά, τον Ιανουάριο του 1802. Το πλοίο λίγες μέρες αργότερα ναυάγησε έξω από τα Κύθηρα, παραμένοντας στον βυθό του Αιγαίου περίπου έναν μήνα.

Στον Βρετανό πρόξενο στα Κύθηρα ο Έλγιν θα γράψει:

Elgin: Τα κιβώτια περιέχουν πέτρες χωρίς ιδιαίτερα μεγάλη αξία, αλλά είναι για μένα πολύ σημαντικό να τις περισώσω.

Οι θεοί των Ελλήνων ταξίδεψαν οριστικά τον Φεβρουάριο του 1803 με το πλοίο

Braakel για τη σκοτεινή Γηραιά Αλβιόνα. Το 1807 τα μάρμαρα του Παρθενώνα εκτέθηκαν για το κοινό στο σπίτι του λόρδου στο Park Lane.

Κοινό: Να τα γυρίσουν στο Παρθενώνα! Εκεί πρέπει να είναι! Εκεί αξίζουν να είναι! Ποιοι είμαστε εμείς για να τα πάρουμε από τους δημιουργούς τους! Και μάλιστα με ένα έγγραφο που ποτέ δεν υπογράφηκε και μια άδεια που ποτέ δεν δόθηκε!

Η έκθεση έκλεισε μετά από δύο χρόνια και παρέμεινε προσιτή μόνο σε προνομιούχους επισκέπτες. Οικονομικές δυσπραγίες οδήγησαν τον Έλγιν σε σκέψεις για την οικονομική εκμετάλλευση της συλλογής, με τη μετατροπή του σπιτιού του στο Park Lane σε ιδιωτικό μουσείο και στην καθιέρωση εισιτηρίου για το κοινό. Άλλη σκέψη του ήταν να την κληροδοτήσει στο βρετανικό κράτος. Στις αρχές του 1810 το Βρετανικό Μουσείο προσέγγισε τον Έλγιν προκειμένου να εξασφαλίσει τη συλλογή. Το 1807 τα μάρμαρα του Παρθενώνα εκτέθηκαν για το κοινό στο σπίτι του λόρδου στο Park Lane. Τον Ιούνιο του 1816, ύστερα από μια μακροχρόνια συζήτηση με εκτεταμένες και έντονες διαφωνίες, η Βρετανική Βουλή των Κοινοτήτων ψήφισε ένα διάταγμα:

ο ανωτέρω αναφερόμενος λόρδος συμφώνησε να πουλήσει τα γλυπτά αυτά δια το ποσόν των τριάντα χιλιάδων λιρών, υπό τον όρο ότι όλη η παραπάνω αναφερόμενη συλλογή θα παραμείνει αδιαχώριστη στο Βρετανικό Μουσείο και ανοικτή για επιθεώρηση και θα φέρει την ονομασία "Ελγίνεια Μάρμαρα" και ο ανωτέρω αναφερόμενος λόρδος και κάθε πρόσωπο που θα αποκτά τον τίτλο του λόρδου του Έλγιν θα πρέπει να προστίθεται στους επίτροπους του Βρετανικού Μουσείου.

Κατά τη σύνοδο της Βουλής των Κοινοτήτων στις 7 Ιουνίου 1816 ο βουλευτής Hugh Hammerslay κάνει την πρώτη καταγεγραμμένη πρόταση για την επιστροφή των μαρμάρων.

Hugh Hammerslay: Προτείνω τα μάρμαρα να φυλαχθούν προσεκτικά στο Βρετανικό Μουσείο μέχρι να ζητηθούν από τους τωρινούς ή τους οποιουδήποτε κυρίους της πόλης των Αθηνών.

Τα μάρμαρα απετέλεσαν πάλι αντικείμενο διαμάχης σε μια ανταλλαγή απόψεων, οι οποίες δημοσιεύτηκαν σε συνέχειες το 1890-'91 στο περιοδικό του Λονδίνου Nineteenth Century. Στη συζήτηση έλαβε μέρος και ο Κωνσταντίνος Καβάφης.

Κωνσταντίνος Καβάφης: η τιμιότης είναι η καλλιτέρα πολιτική και τιμιότης εις την περίπτωση των Ελγινείων Μαρμάρων σημαίνει απόδοσις.

Το θέμα επανήλθε το 1924 με τον Harold Nicolson, της Υπηρεσίας Μέσης Ανατολής του Βρετανικού Υπουργείου Εξωτερικών.

Harold Nicolson: Προτείνω στην επέτειο της εκατονταετηρίδας από τον θάνατο του Byron στο Μεσολόγγι (19 Απριλίου 1824) να επιστραφεί η μία Καρυάτιδα του Ερεχθείου, την οποία είχε μεταφέρει ο Έλγιν στην Αγγλία.

Τη δεκαετία του 1960 ο Colin Maclnnes με την εκτενή αρθρογραφία του επανέφερε στο προσκήνιο το θέμα της επιστροφής των Μαρμάρων του Παρθενώνα.

Colin Maclnnes: Προτείνει να γίνει η αρχή με την επιστροφή της Καρυάτιδας και του κίονα από

το Ερεχθείο.

ο 1938, κατά τη διάρκεια του καθαρισμού τους, τα μάρμαρα υπέστησαν ανεπανόρθωτες ζημιές, μετά την λείανσή τους με μεταλλικές βούρτσες! Η επανόρθωση μάλιστα της ζημιάς επιτεύχθηκε με τη χρήση ενός είδους κεριού αναμειγμένου με τέιον, για να δοθεί στα μάρμαρα απόχρωση “λευκού ιριδισμού” όμοια με την αρχική τους την οποία έχει κάθε σπασμένη επιφάνεια λευκού μαρμάρου. Τμήματα μάλιστα των γλυπτών ίσως να σμιλεύτηκαν εκ νέου.

Ωστόσο αυτή η κλοπή τι είδους κλοπή ήταν;

Μήπως έκλεψαν κάτι παραπάνω από απλές σμιλευμένες πέτρες;

Και αν ναι, τι;

Αυτό που πραγματικά κλάπηκε από τον λόρδο Έλγιν είναι ο ελληνικός-παγκόσμιος πολιτισμός, η ανθρώπινη ιστορία.

Οι Έλληνες που την εποχή του Περικλή καθιέρωσαν το θεσμό της δημοκρατίας. Οι Έλληνες που έθεσαν τις βάσεις, τα θεμέλια για τη δημιουργία του παγκόσμιου πολιτισμού. Ο σύγχρονος κόσμος οφείλει σχεδόν τα πάντα στους Έλληνες. Αυτοί προσδιόρισαν για πρώτη φορά τις κατηγορίες σκέψης που έχουμε ως σήμερα, διαμόρφωσαν τα κυριότερα πνευματικά μας εργαλεία και έδωσαν συγκεκριμένο περιεχόμενο στις αρχές της ηθικής μας. Γενικότερα, ανακάλυψαν την επιστημονική έρευνα διατυπώνοντας τα πρώτα ερωτήματα και προσπάθησαν να τα απαντήσουν, με επιτυχία σε ικανοποιητικό βαθμό. Ανύψωσαν όλες τις μορφές της τέχνης τόσο, ώστε όλα τα σύγχρονά της ρεύματα να πηγάζουν απ’ την ελληνική τέχνη.

Στην κοινή κληρονομιά, που οι στοχαστές και οι καλλιτέχνες έκαναν να καρποφορήσει στη διάρκεια 15 αιώνων με διαφορετικά αποτελέσματα, κανείς δεν αμφισβητεί τον πρωταρχικό ρόλο που έπαιξε ο Ελληνισμός. Γι’ αυτό οι σύγχρονοί μας αισθάνονται μεγάλο ενδιαφέρον για έναν λαό, στον πολιτισμό του οποίου οφείλουμε τόσα πολλά. Το ενδιαφέρον αυτό μπορεί να ικανοποιηθεί απόλυτα, αφού οι πηγές που μας αποκαλύπτουν την Αρχαία Ελλάδα είναι ιδιαίτερα πλούσιες και ποικίλες.

Η Ελληνική γλώσσα αντιπροσωπεύεται από λογοτεχνικά κείμενα που χρονολογούνται χωρίς διακοπή από τον 8ο αιώνα π.Χ. έως σήμερα. Η πρόσφατη αποκρυπτογράφηση των μυκηναϊκών πινακίδων επιτρέπει να ανέβουμε τουλάχιστον ως τον 15ο αιώνα π.Χ. Καμιά άλλη ανθρώπινη γλώσσα δεν προσφέρει για μελέτη μια τόσο πλούσια λογοτεχνία που εκτείνεται σε μια τόσο μακριά περίοδο της Ιστορίας.

Παράλληλα με τις γραπτές πηγές η αρχαιολογία προσφέρει για την Ελλάδα μια πλούσια πληροφόρηση και τα μνημεία που μελετάει δεν αποτελούν μαρτυρίες μόνο για τον Ελληνικό Πολιτισμό, αλλά περιέχουν και αισθητικές αξίες μεγάλου διαμετρήματος. Από αυτούς τους Έλληνες κλάπηκε ο Παρθενώνας και τα μάρμαρά του και σε αυτούς πρέπει να ξαναεπιστραφεί. Ο Παρθενώνας δεν είναι ένα απλό ιστορικό μνημείο, αλλά ένα στοιχείο ζωτικής σημασίας, ίσως το κυριότερο του ελληνικού, του ευρωπαϊκού και του παγκόσμιου πολιτισμού. Με την κλοπή των μαρμάρων του Παρθενώνα όχι μόνο αυτό το στοιχείο χάνεται,

αλλά συνάμα γκρεμίζεται ο πολιτισμός, η ιστορία της Ελλάδας που διαμορφώθηκε μέσα στις πέντε χιλιετίες ύπαρξής της, ένας πολιτισμός πάνω στον οποίο στηρίχτηκε αρχικά η Ευρώπη και αργότερα ολόκληρος ο κόσμος.

Δικαιόκριτος